

ศึกษาการเมืองการปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา: แนวคิด อำนาจ และปัจจัย
สู่การล่มสลายของอาณาจักร*

A STUDY OF POLITICS AND GOVERNANCE IN THE AYUTTHAYA PERIOD:
CONCEPTS POWER AND FACTORS LEADING TO THE DOWNFALL OF THE
KINGDOM

จิตติมา เมืองจีน

Jittima Muangjeen

สำนักงานกฎหมาย JThaiLawyer

JThaiLawyer Law Office

Corresponding Author E-mail: mcu.zoom102@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดทางการเมืองและรูปแบบการปกครองของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของอำนาจทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ พระมหากษัตริย์ทรงได้รับการยกย่องเป็นสมมติเทพตามคติเทวราชาที่ผสมผสานแนวคิดจากศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา ทำให้พระราชอำนาจมีความศักดิ์สิทธิ์และชอบธรรมในการปกครอง โครงสร้างการบริหารราชการประกอบด้วย การปกครองส่วนกลางแบบจตุสดมภ์ ได้แก่ กรมเวียง วัง คลัง และนา และการปกครองส่วนภูมิภาคที่แบ่งเป็นหัวเมืองชั้นใน เมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช ซึ่งมีระดับความเป็นอิสระแตกต่างกัน นอกจากนี้ ระบบศักดินาและระบบไพร่ยังเป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบสังคมและควบคุมกำลังคนเพื่อเสริมสร้างอำนาจรัฐ อย่างไรก็ตาม แนวคิดและโครงสร้างทางการเมืองดังกล่าวยังส่งผลต่อปัญหาความไม่มั่นคงภายใน เช่น การแย่งชิงอำนาจของชนชั้นปกครอง ความขัดแย้งในสถาบันกษัตริย์ และความล้มเหลวของระบบไพร่ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความอ่อนแอของอาณาจักรและการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา แนวคิดทางการเมืองในสมัยอยุธยาจึงสะท้อนให้เห็นทั้งโครงสร้างอำนาจของรัฐไทยในอดีต ตลอดจนปัจจัยที่ส่งผลต่อความรุ่งเรืองและความเสื่อมของอาณาจักรในประวัติศาสตร์ไทย ประโยชน์ที่ได้รับทำให้เข้าใจแนวคิดทางการเมืองและโครงสร้างการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยา

อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะบทบาทของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์กลางอำนาจ

คำสำคัญ: การเมือง; การปกครอง; อำนาจ; สมัยกรุงศรีอยุธยา; อาณาจักร

Abstract

This article aimed to study the political concepts and forms of governance of Ayutthaya, which were based on an absolute monarchy, with the monarchy as the central authority of political, social, and economic power. With the monarchy as the center of political, social, and economic power, the king was revered as a divine being according to the concept of divine kingship, which blended ideas from Hinduism and Buddhism, making royal power sacred and legitimate in governance. The administrative structure consisted of a central government system with four pillars: the Department of the City, the Royal Household, the Treasury, and the Department of Agriculture, and regional administration divided into inner cities. The cities of Phraya Mahanakhon and tributary states had varying levels of independence. Furthermore, the feudal and corvée systems were important mechanisms for organizing society and controlling manpower to strengthen state power. However, these political concepts and structures also contributed to internal instability, such as power struggles among the ruling class. Conflicts within the monarchy and the failure of the corvée labor system were key factors leading to the weakness of the kingdom and the fall of Ayutthaya. Political ideas during the Ayutthaya period thus reflected both the power structure of the Thai state in the past and the factors that contributed to the rise and fall of the kingdom in Thai history. Benefits gained from the article provided a systematic understanding of political concepts and the administrative structure of the Ayutthaya period, particularly the role of absolute monarchy and the king as the center of power

Keyword: Politics; Governance; Power; Ayutthaya Period; Kingdom

บทนำ

แนวคิดทางการเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นรากฐานสำคัญของโครงสร้างอำนาจและการปกครองของไทยในอดีต โดยมีลักษณะเด่นคือ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งอำนาจสูงสุดในการบริหาร ปกครอง และตัดสินใจทางการเมืองได้รวมศูนย์อยู่ที่พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นสมมติเทพ มีสถานะเหนือสามัญชน อันเป็นผลจากการผสมผสานแนวคิดทางศาสนาและความเชื่อจากพราหมณ์หรือฮินดูและพระพุทธศาสนา ทำให้สถาบันกษัตริย์มีความศักดิ์สิทธิ์และความชอบธรรมในการใช้อำนาจปกครองบ้านเมือง แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ปกครองกับไพร่ฟ้าประชาชน ซึ่งเน้นความจงรักภักดี การเคารพในลำดับศักดิ์ดินา และการปกครองตามจารีตประเพณี การทำความเข้าใจแนวคิดทางการเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงช่วยให้เห็นพัฒนาการของประเทศไทย ความต่อเนื่องของสถาบันพระมหากษัตริย์และอิทธิพลของแนวคิดสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ส่งผลต่อรูปแบบการเมืองการปกครองของไทยในยุคต่อมา

ความหมายสมบูรณาญาสิทธิราชย์

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (อังกฤษ: Absolute Monarchy) คือ ระบอบการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครองและมีสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศ ในระบอบการปกครองนี้พระมหากษัตริย์ก็คือกฎหมาย กล่าวคือ ที่มาของกฎหมายทั้งปวงอยู่ที่พระมหากษัตริย์ คำสั่ง ความต้องการต่าง ๆ ล้วนมีผลเป็นกฎหมาย (อมร รักษาสัตย์, 2557) พระมหากษัตริย์มีอำนาจในการปกครองแผ่นดินและพลเมืองโดยอิสระ โดยไม่มีกฎหมายหรือองค์กรตามกฎหมายใด ๆ จะห้ามปรามได้ แม้องค์กรทางศาสนาอาจทัดทานพระมหากษัตริย์จากการกระทำบางอย่างและองค์รัฐาธิปัตย์ (กษัตริย์) นั้นจะได้รับความคาดหวังว่าจะปฏิบัติตามธรรมเนียม แต่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ไม่มีรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายใด ๆ ที่จะอยู่เหนือกว่าคำชี้ขาดของรัฐาธิปัตย์ ตามทฤษฎีพลเมืองนั้น ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มอบความไว้วางใจทั้งหมดให้กับพระเจ้าแผ่นดินที่ดีพร้อมทางสายเลือดและได้รับการเลี้ยงดูฝึกฝนมาอย่างดีตั้งแต่เกิด

ในทางทฤษฎี พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะมีอำนาจทั้งหมดเหนือประชาชนและแผ่นดิน รวมทั้งเหนืออภิชนและบางครั้งก็เหนือคณะสงฆ์ด้วย

ส่วนในทางปฏิบัติพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มักจะถูกจำกัดอำนาจโดยทั่วไปโดยกลุ่มที่กล่าวมาหรือกลุ่มอื่น กษัตริย์บางพระองค์ (เช่นจักรวรรดิเยอรมนี ค.ศ. 1871-1918) มีรัฐสภาที่ไม่มีอำนาจหรือเป็นเพียงสัญลักษณ์และองค์กรบริหารอื่น ๆ ที่กษัตริย์สามารถเปลี่ยนแปลงหรือยุบเลิกได้ตามที่ต้องการ แม้จะมีผลเท่ากับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่โดยทางเทคนิคที่เป็นไปได้แล้ว นี่คือการราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) เนื่องจากการมีอยู่ของรัฐธรรมนูญและกฎหมายพื้นฐานของประเทศ (ภัทรวดี ชินชนะ, 2568)

สรุปได้ว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสูงสุดและสิทธิขาดในการบริหารประเทศ โดยถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นที่มาของกฎหมายทั้งปวง คำสั่งและพระราชประสงค์มีผลเป็นกฎหมายโดยตรง ไม่มีรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายใดอยู่เหนือพระราชอำนาจ อำนาจการปกครองครอบคลุมทั้งแผ่นดินและประชาชนอย่างไม่มีข้อจำกัด ในเชิงทฤษฎี ระบอบนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อว่กษัตริย์ทรงมีคุณธรรม ความสามารถ และการฝึกฝนที่เหมาะสมตั้งแต่กำเนิด อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ อำนาจของกษัตริย์มักถูกจำกัดโดยกลุ่มอภิชน องค์กรศาสนา หรือโครงสร้างทางการเมืองบางประการ บางกรณีแม้จะมีรัฐสภาหรือองค์กรบริหาร แต่ขาดอำนาจแท้จริงและอยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์ ส่งผลให้แม้มีลักษณะคล้ายสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ในทางเทคนิคอาจจัดเป็นราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญได้

ระบบการเมืองการปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

สมัยอยุธยา มีการปกครองในลักษณะของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีรูปแบบนายปกครองว่า บทบาทของพระมหากษัตริย์จึงมีลักษณะของนายกับบ่าว อันเป็นวัฒนธรรมความเชื่อที่รับมาจากอาณาจักรขอม ซึ่งขอมได้รับความเชื่อเกี่ยวกับการปกครองแบบนี้มาจากสองแหล่งอารยธรรม นั่นคือ จากอินเดียที่เชื่อว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเสมือนสมมติเทพ หรือเทวราชา ซึ่งเป็นภาคหนึ่งของเทพเจ้า และจากชนชาติมอญในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์อันเป็นมรดกความเชื่อที่มอญรับมาจากตำรามนูธรรมศาสตร์ของอินเดีย ซึ่งในคัมภีร์นี้ก็มีความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นเทวราชาเช่นกัน การที่อยุธยารับเอาคติความเชื่อเรื่องเทวราชาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตทำให้บทบาทของพระมหากษัตริย์ถูกดึงขึ้นสูงกว่าประชาชนยิ่งขึ้นหากเทียบกับในสมัยสุโขทัยเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชนถูกแยกออกจากกันอย่างมาก บทบาทแห่งพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาจึงทรงอยู่ในฐานะที่เป็นทั้ง เจ้าชีวิต

เจ้าแผ่นดิน และ ธรรมราชา ประการแรกบทบาทในฐานะทรงเป็นเจ้าชีวิต หมายความว่า พระองค์มีพระราชอำนาจเหนือชีวิตของคนทุกคนในราชอาณาจักร ประการที่สองทรงเป็นเจ้าแผ่นดิน หมายความว่า พระองค์ทรงถือสิทธิเหนือแผ่นดินอันเป็นราชอาณาจักรที่พระองค์ทรงครอบครอง และประการสุดท้ายทรงเป็นธรรมราชา คือพระองค์จะต้องให้การปกป้องและอุปถัมภ์ต่อพระพุทธศาสนา ตลอดจนทรงประพฤตินอยู่ในศีลธรรม (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2510) หรือกล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้นเหนือสิ่งอื่นใดในอาณาจักร แต่ในความเป็นจริงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ก็ถูกจำกัดขอบเขตด้วยหลักพระพุทธศาสนาตามหลักธรรมราชา อันเป็นวัฒนธรรมที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัย และยังคงถูกจำกัดจากลักษณะของอำนาจการเมืองการปกครอง เพราะในสังคมสมัยอยุธยาถือว่า การปราบดาภิเษกเป็นการก้าวสู่บัลลังก์โดยชอบธรรม (กมล ทองธรรมชาติ, 2525)

การจัดระเบียบการบริหารปกครองในสมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. 1893 - 1991) คือ ช่วงก่อนรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จะมีลักษณะการบริหารราชการที่แบ่งออกเป็น

1. การบริหารราชการในส่วนกลางคือในอาณาเขตของราชธานี โดยในส่วนองราชธานีมีการบริหารแบบจตุสดมภ์ ซึ่งแปลว่า หลักทั้ง 4 นั้นคือ มีกรมเวียง วัง คลัง และนา การแบ่งออกเป็นกรมนี้นี้เชื่อว่าได้คติความเชื่อมาจากการจัดระเบียบแห่งจักรวาล (วิไลเดชา ถาวรธนาสาร และคณะ, 2521) ที่เชื่อว่ารอบจักรวาลทั้ง 4 ทิศมียักษ์เป็นผู้ปกป้องรักษาทิศละหนึ่งตนเรียกว่า โลกบาล (โลกะปาละ) เพราะฉะนั้นการจำลองจักรวาลมาเป็นอาณาจักร จึงจัดให้มีกรมทั้ง 4 กรมและมีขุนนางที่สำคัญเป็นผู้ดูแล สำหรับขอบเขตอำนาจกรมทั้ง 4 มีดังต่อไปนี้ (ประจักษ์ พันธุ์ชูเพชร, 2543)

กรมเวียง ทำหน้าที่เป็นพนักงานด้านการปกครอง ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยภายในเมืองหลวงและเขตราชธานี

กรมวัง ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจการในพระราชสำนัก และงานด้านความยุติธรรม

กรมคลัง ทำหน้าที่เกี่ยวกับงานทางด้านรับ - จ่ายและเก็บรักษาทรัพย์สินพระองค์ อันได้มาจากการเรียกเก็บภาษี และการค้าระหว่างประเทศ

กรมนา ทำหน้าที่เกี่ยวกับไร่นา เช่น ออกหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ในนา รวมทั้งการเก็บข้าวจากชาวนาเป็นภาษีทางข้าว

การบริหารแบบจตุสดมภ์เป็นการแย่งงานกันทำเฉพาะในยามสงบเท่านั้น เมื่อเกิดสงครามทุกกรมจะต้องออกรบตามคำสั่งของพระมหากษัตริย์

2. การบริหารราชการส่วนภูมิภาค อันหมายถึงในเขตที่อยู่นอกเหนือจากราชธานี สำหรับการบริหารราชการส่วนภูมิภาคยังคงมีลักษณะคล้ายคลึงกับในสมัยสุโขทัย นั่นคือ

2.1 หากเป็นหัวเมืองเล็ก ๆ ที่อยู่ไม่ห่างจากราชธานีก็จะมีการจัดส่งขุนนางจากส่วนกลางออกไปปกครองดูแลและให้ขึ้นตรงต่อราชธานี เช่น เมืองนครนายก เมืองปราจีนบุรี

2.2 เมืองลูกหลวง เป็นหัวเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญต่อราชอาณาจักร โดยราชธานี จะส่งเชื้อพระวงศ์หรือเจ้านายชั้นสูงไปปกครองดูแล ฐานะของเมืองลูกหลวง จึงอาจเปลี่ยนแปลงไปตามยศศักดิ์ของเจ้าเมืองผู้มาปกครอง (มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, 2536) แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า เมืองที่เป็นเมืองลูกหลวง ผู้ครองเมืองจะต้องเป็นพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์เสมอไป เมืองลูกหลวงในสมัยอยุธยาตอนต้น ได้แก่ เมืองสุพรรณบุรี เมืองลพบุรี เมืองแพรกศรีราชาหรือเมืองสรรค์ เมืองลูกหลวงจะมีเมืองเล็ก ๆ รายล้อมเป็นเมืองบริวารอีกทีหนึ่ง การปกครองของหัวเมืองประเภทนี้จะมีอิสระมากพอสมควร เช่น การอนุญาตให้เมืองลูกหลวงสามารถเก็บภาษี ควบคุมกำลังพล และตัดสินคดีความได้อย่างค่อนข้างอิสระจากราชธานี

2.3 เมืองประเทศราช ซึ่งเป็นหัวเมืองที่อยู่ห่างออกไปจากเมืองลูกหลวง เช่น เมืองสุโขทัย นครศรีธรรมราช และจันทบุรี เป็นต้น เมืองประเทศราชจะมีกษัตริย์ของตนเอง ซึ่งมักจะเป็นเจ้านายที่เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองเดิมที่ยอมสวามิภักดิ์ต่อกรุงศรีอยุธยา และอยุธยาจะไม่เข้าแทรกแซงกิจการภายในประเทศราช แต่ให้มีการปกครองอย่างอิสระตามประเพณีการปกครองเครื่องราชบรรณาการอันเป็นการแสดงถึงการยินยอมสวามิภักดิ์ต่อราชธานีของแต่ละเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองประเทศราชกับอยุธยาจึงเป็นไปในลักษณะการส่งเครื่องราชบรรณาการ (ประจักษ์ พันธุ์ชูเพชร, 2543)

สรุปได้ว่า สมัยอยุธยามีรูปแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีลักษณะความสัมพันธ์เชิงนาย-บ่าว อันได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อเรื่องเทวราชาที่สืบทอดจากอารยธรรมขอม อินเดีย และมอญ ส่งผลให้พระมหากษัตริย์ทรงมีสถานะสูงส่งเหนือประชาชนอย่างชัดเจน พระราชอำนาจครอบคลุมทั้งฐานะเจ้าชีวิต เจ้าแผ่นดิน และธรรมราชา อย่างไรก็ตาม อำนาจดังกล่าวถูกจำกัดด้วยหลักพระพุทธศาสนาและเงื่อนไขทางการเมือง เช่น ความชอบธรรมจากการปราบดาภิเษก ในด้านการบริหารราชการ สมัยอยุธยาตอนต้นมีการจัดระเบียบส่วนกลางแบบจตุสดมภ์ ได้แก่ กรมเวียง วัง คลัง และนา ซึ่งสะท้อนคติจักรวาลวิทยา ส่วนการปกครองส่วนภูมิภาคแบ่งเป็นหัวเมืองใกล้เคียง ราชธานี เมืองลูกหลวง และเมืองประเทศราช ซึ่งแต่ละประเภทมีระดับความเป็นอิสระ

แตกต่างกัน ระบบดังกล่าวสะท้อนโครงสร้างอำนาจที่รวมศูนย์ที่ราชธานี แต่ยังเปิดพื้นที่ให้หัวเมืองมีบทบาทในการปกครองตนเองในระดับหนึ่ง

แนวคิดทางการเมืองสู่การปกครองที่ยาวนาน

การเมืองการปกครองของอยุธยาเน้นการควบคุมอำนาจทางการเมือง การจัดระบบสังคม และการควบคุมอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยแยกเป็นการเมืองการปกครองส่วนกลางหรือระดับชาติ หรือเป็น เมืองราชธานี การเมืองการปกครองส่วนนอกราชธานี ประกอบด้วยหัวเมืองชั้นในเป็นส่วนหนึ่ง และหัวเมืองชั้นนอก ได้แก่ เมืองท่าพระยามหานคร และการปกครองเมืองประเทศราช (สมชาย น้อยฉ่ำ, 2556) อีกประการหนึ่ง อาจขยายความข้างต้นได้ว่าอยุธยานั้นมีระบบการเมืองเป็นหลัก ส่วนสังคมและเศรษฐกิจเป็นส่วนย่อยของระบบการเมือง แกนกลางของการเมืองอยุธยา คือ สถาบันพระมหากษัตริย์อำนาจเด็ดขาดทางการเมืองอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นเจ้าชีวิต เป็นพระเจ้าแผ่นดิน สถาบันพระมหากษัตริย์ได้พัฒนาอย่างเข้มข้นขึ้น โดยได้คติจากพราหมณ์ลัทธิไศเลนทร์หรือเทวราชา และจักรวาทิน สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันหลักที่มีอำนาจอย่างไพศาล (Omnipotent) ในทางการเมือง กษัตริย์คือสมมติเทพ มีพิธีกรรมต่าง ๆ จึงทำให้พระองค์แตกต่างไปจากบุคคลธรรมดา ความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ คือ การผนวกคตินพราหมณ์เรื่องเทวราชา และคติพุทธเรื่อง โพธิสัตว์ เข้าด้วยกัน (กาญจณี ละออศรี และยุพา ชุมจันทร์, 2519)

การปกครองของอยุธยาถือหลักการรักษาเสถียรภาพและการควบคุมของพระมหากษัตริย์ เป็นสำคัญ และเป็นปัญหาหลัก เพราะถ้ารัฐบาลขาดเสถียรภาพ อันตรายที่จะตามมาก็คือ การรุกรานจากภายนอก โดยเฉพาะพม่า กล่าวโดยสังเขป การปกครองของอยุธยาแบ่งออกได้ ดังนี้

ราชธานี ราชธานีเป็นศูนย์กลางของการปกครอง เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ดังนั้น จึงเป็นเหมือนแกนกลางของราชอาณาจักรอยุธยา เดิมทีเดียวมีปัญหาเรื่องเสถียรภาพของรัฐบาล เพราะมีการปกครองแบบเมืองหลวงและเมืองลูกหลวงเช่นเดียวกับกรุงสุโขทัย กล่าวคือ เมืองลูกหลวง จะปกครองโดยราชโอรส ราชนัดดาของพระมหากษัตริย์ แต่พอมีการเปลี่ยนแปลงแผ่นดินมักจะเกิดปัญหายุ่ยาก พระมหากษัตริย์องค์ใหม่อาจไม่ได้รับการรับรองจากผู้ปกครองเมืองลูกหลวง และอาจยกทัพเข้าเมืองหลวงจนเกิดการรบราฆ่าฟันกันขึ้น หรือไม่ก็ก่อนมีการแต่งตั้งพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ บรรดาผู้ปกครองเมืองลูกหลวงก็จะยกทัพแย่งกันเข้าเมืองไปสู่ศูนย์อำนาจ และเพื่อยึดอำนาจทางการเมืองอันเป็น

สาเหตุสำคัญของการขาดเสถียรภาพทางการเมือง เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งพยายามรวมอำนาจไว้ในส่วนกลาง คือ ราชธานีมากขึ้น ยังคงใช้ระบบเมืองลูกหลวงอยู่ แต่ลดความสำคัญลงไป ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบเมืองเอก โท ตรี จัตวา ระบบเมืองลูกหลวงจึงค่อย ๆ เสื่อมลงและสลายไปในที่สุด แต่ก็เกิดปัญหาใหม่ขึ้น เพราะเจ้านายและข้าราชการส่วนใหญ่ถูกรวมเอาไว้ในเมืองหลวง มีตำแหน่งตามยศถาบรรดาศักดิ์ การขัดแย้งชิงอำนาจทางการเมืองมากระจุกตัวอยู่ที่เมืองหลวง(ศรีศักร วัลลิโภดม, 2518)

เมืองพระยามหานคร เป็นเมืองชั้นนอก ประกอบด้วย เมืองเอก โท และเมืองตรี เมืองพระยามหานครปกครองด้วยเจ้าเมืองซึ่งสืบเชื้อสายกันต่อ ๆ มา ความสำคัญของเมืองพระยามหานคร อยู่ที่ เป็นเมืองกันชน โดยเฉพาะเมืองเอก เช่น พิษณุโลก นครศรีธรรมราช เป็นเมืองหน้าด่านกันข้าศึก เป็นต้น เมืองประเทศราช เป็นเมืองที่อยู่ห่างออกไป แต่สวามิภักดิ์หรืออยู่ใต้อำนาจทาง การเมืองของราชธานี มีการปกครองภายในอย่างอิสระ แต่ทุก ๆ สามปีต้องมีการส่งเครื่องบรรณาการไปยังอยุธยา เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่ายังสวามิภักดิ์ต่ออยุธยา ยอมรับอำนาจโดยไม่เปลี่ยนแปลง อำนาจการเมืองและการปกครองของราชอาณาจักรอยุธยาอยู่ที่ความสามารถในการปกครอง ของหน่วยการปกครองสามส่วนดังกล่าวนี้ ซึ่งทุกจุดจะพุ่งกลับไปสู่ระบบการเมืองแบบรวมศูนย์ที่เมืองราชธานี และสถาบันพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาลกลาง (สมชาย น้อยน้ำ, 2556) อยุธยาเป็นสังคมที่ซับซ้อน เป็นอาณาจักรที่กว้างขวาง ระบบการปกครองการบริหารขยายขนาดและเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้น อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นแบบผสมผสาน อุดมการณ์ที่สำคัญคือ การให้สิทธิธรรมต่อความเหลื่อมล้ำทางสังคมในระบบไพร่และศักดินา

การควบคุมกลุ่มและสถาบันการเมืองเพื่อเสริมสร้างอำนาจของรัฐบาลกลาง ซึ่งมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นแกน จึงต้องมีการเสริมสร้างความยิ่งใหญ่ ความน่าเกรงกลัวในอำนาจ และบารมี ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในระบบการปกครองที่ต้องมีสถาบันกลาง และค่อนข้างจะรวมศูนย์อำนาจ นอกเหนือจากการพยายามสร้างความยิ่งใหญ่แก่สถาบันดังกล่าวมาแล้ว ยังมีการเสริมด้วยอำนาจทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การผูกขาดการค้าระหว่างประเทศ โดยตั้งพระคลังสินค้ามีหน้าที่หารายได้ ให้แก่รัฐนอกเหนือจากเก็บภาษีภายในและสินค้าส่งออก ตลอดจนผลประโยชน์ในรูปของส่วย ยังมีการผูกขาดการค้าโดยการส่งเรือสำเภาไปค้ากับประเทศข้างเคียง และการใช้โอกาสในการส่งบรรณาการไปเมืองจีน

การดำเนินนโยบายอันชาญฉลาดที่จะเพิ่มอำนาจทางเศรษฐกิจ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ การผูกขาดการค้าซื้ออาวุธปืนจากต่างประเทศ ทำให้รัฐสามารถสร้างความ

ได้เปรียบต่อล้านนาเพราะอยู่ใกล้ทะเล สามารถซื้ออาวุธปืนได้ง่าย และสามารถควบคุมการมีอาวุธปืนของสามัญชน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญอย่างมากในยุคต่อ ๆ มา คือ การมีระบบควบคุมกำลังคน ได้แก่ ไพร เพื่อเป็นพื้นฐานอำนาจทางการเมือง แต่จากการที่ไพรมีความสำคัญในทางการเมือง ทางทหาร และส่วนนี้เอง เป็นสาเหตุสำคัญสาเหตุหนึ่งที่เสียกรุงก็มาจากระบบไพร่ (สมชาย น้อยฉ่ำ, 2556)

ดังนั้นการเมืองและการปกครองสมัยอยุธยาภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นรูปแบบที่เริ่มปรากฏขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นในแผ่นดินพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งเป็นการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์ เปรียบเสมือนสมมติเทพหรือโอรสแห่งสวรรค์ด้วยเพราะได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรขอม โครงสร้างการปกครองภายในอาณาจักรที่มีสถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันหลักในการดูแลปกครองอาณาจักร กล่าวคือ ความรุ่งเรืองของอาณาจักรขึ้นอยู่กับความเจริญรุ่งเรืองของสถาบันพระมหากษัตริย์ ขณะเดียวกัน อาณาจักรกับสถาบันจะเข้มแข็งรุ่งเรืองได้ย่อมอาศัยระบบศักดินาและระบบไพร่เป็นฐานกำลังสำคัญในการปกครองดูแลราชอาณาจักรด้วยเช่นกัน ส่วนระบบศักดินา เป็นระบบแบ่งปันที่นาให้กับคนในสังคมที่แตกต่างกันโดยมีหน่วยวัดเป็นไร่ ซึ่งการมีที่นาไว้ในครอบครองย่อมหมายถึงการมีอำนาจเหนือกว่าคนอื่นในสังคม โดยถือเอาจำนวนที่นาเป็นเกณฑ์ ดังนั้นที่นาจึงเป็นฐานอำนาจที่สำคัญของกลุ่มขุนนาง ข้าราชการต่าง ๆ ไว้เป็นกำลังสำคัญในการจัดระเบียบสังคมให้มีชนชั้นในสังคมที่แตกต่างกัน (กันตพัฒน์ ชนะบุญ, 2563)

กล่าวอีกนัยหนึ่งแนวคิดทางการเมืองการปกครองสมัยอยุธยาด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบทาสีทสี่ คือ พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศ และอำนาจนั้นเป็นเทวโองการที่พระองค์ได้รับมาจากสวรรค์ (พีรพล ไตรทศาวีทย์, 2544)

1. พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจมาก การปกครองระบบทาสีทสี่ พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจอย่างไม่จำกัด ซึ่งมีผลต่อการปกครอง คือ ทำให้เกิดความมั่นคงในราชอาณาจักร และราชบัลลังก์สร้างความเป็นปึกแผ่นของประเทศและก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

2. แบ่งชนชั้นของประชาชน มีการจัดชนชั้นของประชาชนในราชอาณาจักรตามศักดินาโดยตั้งศักดิ์ของคนเป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ในสังคม ได้แก่ พระราชวงศ์ ขุนนาง ไพร และทาส หน่วยวัดศักดินาของชนแต่ละชั้นถือเป็นไร่ เช่น เจ้าพระยามีสักดินา 10,000 ไร่ ทาสมีสักดินา 5 ไร่ เป็นต้น

3. แบ่งอำนาจชัดเจน การจัดระเบียบการปกครองตามหลักจตุสดมภ์ที่มีความรับผิดชอบเป็นฝ่าย ๆ โดยมีเสนาบดีเป็นหัวหน้า ทำให้เกิดความชัดเจนในเรื่องการแบ่งอำนาจการปกครอง

4. เหมาะสมกับยุคสมัย ข้าราชการในสมัยอยุธยาไม่มากนัก ปัญหาสังคมมีน้อย และไม่ยุ่งยากซับซ้อน ประกอบกับผู้นายังมีการกสิกรรมไม่มาก การปกครองด้วยระบบดังกล่าวจึงมีความเหมาะสมยิ่ง (สุรพล สุยะพรหม, 2548)

ดังนั้น การเมืองการปกครองสมัยอยุธยามีลักษณะเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบรวมศูนย์ โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางของอำนาจทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ พระมหากษัตริย์ทรงมีสถานะเป็นทั้งเจ้าชีวิต เจ้าแผ่นดิน และสมมติเทพตามคติเทวราชาผสมผสานแนวคิดพราหมณ์และพระพุทธศาสนา โครงสร้างการปกครองแบ่งออกเป็นราชธานี เมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช ซึ่งแต่ละระดับมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับส่วนกลางแตกต่างกัน ระบบการปกครองมุ่งรักษาเสถียรภาพของราชบัลลังก์และป้องกันภัยจากภายนอก โดยเฉพาะการรุกรานจากพม่า การรวมอำนาจเข้าสู่ราชธานีทำให้เกิดความมั่นคง แต่ขณะเดียวกันก็สร้างการกระจุกตัวของความขัดแย้งทางการเมือง ระบบศักดินาและไพร่ถูกใช้เป็นฐานในการจัดระเบียบสังคมและควบคุมกำลังคน ควบคุมกับการผูกขาดเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศเพื่อเสริมอำนาจรัฐโดยรวม

แนวคิดทางการเมืองนำไปสู่การล่มสลายของอาณาจักรอยุธยา

ความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรอยุธยาต้องจบสิ้นลงเมื่อวันอังคารขึ้น 9 ค่ำ เดือน 5 ปีถูล พ.ศ. 2310 เนื่องจากเสียเอกราชให้แก่พม่า สาเหตุแห่งการล่มสลายพอสรุปได้ดังต่อไปนี้ (ประจักษ์ พันธุ์ชูเพชร, 2543)

1. ปัญหาจากสถาบันพระมหากษัตริย์ พลเมืองในสมัยอยุธยาชอบรับสถาบันกษัตริย์มากกว่าตัวบุคคล นั่นคือ ไม่ว่าจะเป็ใครและมาด้วยวิธีการใดก็ตาม หากสามารถก้าวสู่ความเป็นกษัตริย์ได้ก็จะได้รับการยอมรับจากประชาชน และเมื่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นรากฐานทางการเมืองที่สำคัญและเป็นที่มาแห่งอำนาจทั้งปวง จึงทำให้เป็นที่ต้องการของขุนนางหรือเจ้านายบางพระองค์ที่จะแย่งชิงบัลลังก์ ส่งผลให้เกิดความไร้เสถียรภาพทางการเมือง และสั่นคลอนสถาบันกษัตริย์ของอยุธยาอย่างต่อเนื่อง

2. การรับคนต่างชาติเข้ามาเป็นข้าราชการ “ข้ามนัญการ” ดังจะเห็นได้ชัดเจนในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งแม้จะเป็นกุศโลบายที่มีวัตถุประสงค์

เพื่อถ่วงดุลอำนาจทางการเมือง แต่วิธีการนี้กลับเป็นการทำลายขวัญและกำลังใจของ ขุนนางและเจ้านาย ที่รับใช้พระมหากษัตริย์อย่างยิ่ง จนเป็นเหตุให้ข้าราชการและขุนนาง แยกความสามัคคี แบ่งออกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย การแตกความสามัคคีทำให้ข้าศึกใช้เป็นจุดได้เปรียบในการทำสงครามกับอยุธยาจนได้รับชัยชนะ

3. การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของชนชั้นปกครอง นับตั้งแต่ในรัชสมัยของ พระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173 - 2198) เป็นต้นมา ชนชั้นปกครองได้ทำการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองกันตลอดจนกระทั่งสิ้นยุคสมัยแห่งอาณาจักรอยุธยา ทุกครั้งที่เกิดการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองย่อมมีการสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน โดยเฉพาะการสูญเสียไพร่ในวัย ฉกรรจ์อันเป็นกำลังสำคัญในการสร้างสรรคงานและผลผลิตที่จำเป็นต่อพัฒนาการของชาติ นอกจากการสูญเสียไพร่แล้วยังส่งผลถึงการเบียดบังไพร่ รวมทั้งเป็นการทำลายขวัญและกำลังใจของไพร่อีกด้วย

4. ความล้มเหลวของระบบไพร่ แม้ระบบไพร่จะเป็นระบบเอนกประสงค์สามารถทำประโยชน์สูงสุดให้อยุธยาได้จนกลายเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรือง แต่ระบบไพร่ในสมัยอยุธยา ก็ประสบปัญหาหลายประการ เช่น การที่มูลนายกดขี่ข่มเหงไพร่ได้อย่างไม่มีขอบเขต เพราะกรอบความเชื่อของสังคมให้อำนาจที่ขอบธรรมแก่มูลนายที่จะกระทำการเช่นนั้นได้ หรือการที่ไพร่หลวงต้องรับภาระหน้าที่หนักกว่าไพร่สมและไพร่ส่วย จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการหลบหนีการถูกเกณฑ์ไปเป็นไพร่หลวง ไม่ว่าจะเป็นการหลบหนีโดยวิธีการบวชพระ การติดสินบนมูลนายให้รับตนเป็นไพร่สมแทนการถูกเกณฑ์ไปเป็นไพร่หลวง อันส่งผลให้เกิดการเบียดบังไพร่ในเวลาต่อมา จากปัญหาของระบบไพร่ข้างต้นเป็นเหตุให้อาณาจักรอยุธยาต้องอ่อนแอและเสื่อมอำนาจลงจนไม่สามารถต้านทานการรุกรานจากพม่าได้

5. พมามีความเข้มแข็งมากกว่า และมีการเตรียมแก้ปัญหาทางด้านยุทธศาสตร์ที่อยุธยาเคยใช้ได้ผลไว้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

6. อยุธยาทำสงครามกับพม่ายึดเยื้อยาวนานตั้งแต่เดือน 7 ปีระกา พ.ศ. 2308 จนกระทั่งเดือน 5 ปีกุล พ.ศ. 2310 ประจวบกับปัญหาภายในประเทศที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงเป็นการเร่งให้อาณาจักรอยุธยาต้องประสบกับความล่มสลายในที่สุด

7. สภาพเศรษฐกิจจากภายนอกประเทศ โดยเฉพาะเศรษฐกิจเงินตราและระบบตลาดส่งผลให้เกิดการค้าระหว่างประเทศอย่างแพร่หลาย เมื่อระบบการค้าเป็นที่มาของเงินตรา และอำนาจทำให้พวกขุนนางและมูลนายพยายามเบียดบังไพร่เพื่อให้ตนเองมีไพร่สมมากยิ่งขึ้น จะได้มีแรงงานเพื่อผลิตสินค้าไปขายกับต่างประเทศ และเมื่อการค้าเจริญมากขึ้นก็ย่อมเกิดช่องว่างเป็นโอกาสให้ ไพร่หลวงมีจำนวนน้อยลง เพราะไพร่หลวงสามารถ

หาสิ่งของหรือหาเงินตราได้มากยิ่งขึ้นจนพอที่จะจ่ายให้รัฐเป็นการทดแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน ทำให้ไพร่พลลดลง และไพร่ส่วยกับไพร่สมมีมากขึ้น เมื่อเกิดภาวะสงครามการระดมไพร่พลเพื่อต่อสู้กับผู้รุกรานจึงเกิดปัญหาเป็นเหตุให้อาณาจักรอยุธยาอ่อนด้อยในเรื่องกำลังพลลงไป

8. การล่มสลายของกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 เกิดจากปัจจัยภายใน เช่น ความแตกแยกทางการเมือง การแย่งชิงอำนาจ และความอ่อนแอของผู้นำ (พระเจ้าเอกทัศ) ทำให้การทหารอ่อนแอ ไม่พร้อมรบศึก และปัจจัยภายนอกคือ การทำศึกยืดเยื้อ 14 เดือนกับพม่าที่เปลี่ยนกลยุทธ์ใหม่ ทั้งการปิดล้อมทางเศรษฐกิจ การขาดแคลนเสบียงอาหาร นำไปสู่การเสียกรุงศรีอยุธยาแตกในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2310 โดยพม่าบุกเข้าเมืองโดยการเจาะกำแพงและเผาทำลายเมืองอย่างย่อยยับ (ประจักษ์ พันธุ์ชูเพชร, 2543)

ดังนั้นสาเหตุหลักของการล่มสลาย การเมืองภายในอ่อนแอ ขุนนางและเชื้อพระวงศ์ขัดแย้งกันเอง มีการกวาดล้างผู้มีความสามารถ ทำให้กองทัพอ่อนแอลง และระบบการปกครองขาดเสถียรภาพ ผู้นำขาดความสามารถ พระเจ้าเอกทัศ (พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์) ขาดความสามารถในการบริหารจัดการและนำทัพสู้ศึก ทำให้ราชอาณาจักรไร้ทิศทางทหารขาดความพร้อม อยุธยาว่างเว้นศึกมานาน ทหารขาดการฝึกฝน การเกณฑ์ไพร่พลไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้ด้านทหารกองทัพพม่าที่แข็งแกร่งไม่ไหว ยุทธศาสตร์พม่าเปลี่ยนไป พม่าภายใต้พระเจ้ามังระ ไม่ได้ยกทัพมาแค่ทางเดียว แต่มาพร้อมกัน 2 ด้าน พร้อมสู้ศึกยาวนาน และตัดขาดเสบียงอาหารของอยุธยา ทำให้ขาดแคลน ปัญหาเศรษฐกิจ การปิดล้อมนานกว่า 14 เดือน ทำให้กรุงศรีอยุธยาขาดแคลนเสบียงอาหารอย่างหนักจนหมดกำลังด้านทหาร

การล่มสลายของอาณาจักรอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 เกิดจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยปัจจัยภายในสำคัญคือความไร้เสถียรภาพทางการเมือง อันมีสาเหตุจากการแย่งชิงอำนาจของชนชั้นปกครองและความอ่อนแอของสถาบันพระมหากษัตริย์ ระบบไพร่ซึ่งเป็นฐานกำลังของรัฐประสบความล้มเหลวจากการกดขี่ การหลบหนี และการเบียดบังแรงงาน ส่งผลให้กำลังพลลดลง ขณะเดียวกันการขยายตัวของเศรษฐกิจการค้าทำให้โครงสร้างแรงงานและการจัดเก็บกำลังคนของรัฐอ่อนแอลง ปัจจัยภายนอกคือความเข้มแข็งของพม่าภายใต้พระเจ้ามังระ ซึ่งปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การรบและทำสงครามยืดเยื้อจนอยุธยาขาดแคลนทรัพยากร เมื่อผนวกกับความอ่อนแอด้านการทหารและภาวะผู้นำที่ขาดประสิทธิภาพ จึงนำไปสู่การเสียกรุงศรีอยุธยาและสิ้นสุดความรุ่งเรืองของอาณาจักรในที่สุด (สุมาลี บุญเรือง, 2569)

สรุป การล่มสลายของกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 เป็นผลจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่ส่งผลกระทบอย่างต่อเนื่อง โดยปัจจัยภายในสำคัญ ได้แก่ ความไร้เสถียรภาพทางการเมืองจากการแย่งชิงอำนาจของชนชั้นปกครอง และความอ่อนแอของสถาบันพระมหากษัตริย์ ส่งผลให้โครงสร้างอำนาจขาดเอกภาพ นอกจากนี้ ระบบไพร่ซึ่งเป็นฐานกำลังหลักของรัฐประสบความล้มเหลวจากการกดขี่ การหลบหนี และการเบียดบังแรงงาน ทำให้กำลังพลลดลงอย่างมีนัยสำคัญ ขณะเดียวกัน การขยายตัวของเศรษฐกิจการค้าได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างแรงงานและทำให้รัฐควบคุมกำลังคนได้ยากยิ่งขึ้น สำหรับปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความเข้มแข็งของพม่าที่มีการปรับยุทธศาสตร์การรบและดำเนินสงครามยืดเยื้อ จนอยุธยาขาดแคลนทรัพยากรและเสบียงอาหาร เมื่อผนวกกับความอ่อนแอทางการทหารและภาวะผู้นำที่ขาดประสิทธิภาพ จึงนำไปสู่การเสียกรุงศรีอยุธยาและสิ้นสุดความรุ่งเรืองของอาณาจักรในที่สุด

สรุป

แนวคิดทางการเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยามีลักษณะสำคัญที่สะท้อนถึงโครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์ โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางสูงสุดของการปกครองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจทั้งด้านการบริหาร การทหาร การยุติธรรม และการกำหนดนโยบายของรัฐ ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ทรงอำนาจสูงสุดในสังคม นอกจากนี้ แนวคิดดังกล่าวยังได้รับอิทธิพลจากความเชื่อทางศาสนาและคติความเชื่อแบบเทวราชาและธรรมราชา ซึ่งช่วยเสริมสร้างความชอบธรรมให้แก่การปกครองของพระมหากษัตริย์ ระบบศักดินาและลำดับชั้นทางสังคมมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองและราษฎร ส่งผลให้สังคมมีโครงสร้างที่เป็นระเบียบตามลำดับฐานะและหน้าที่ของแต่ละกลุ่มบุคคล ขณะเดียวกัน กลไกการบริหารราชการแผ่นดินถูกจัดวางผ่านระบบขุนนางและหน่วยงานราชการต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น แนวคิดทางการเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการปกครองที่ผสมผสานระหว่างอำนาจทางการเมือง ความเชื่อทางศาสนา และโครงสร้างทางสังคม ซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการของระบบการเมืองการปกครองไทยในเวลาต่อมา

แนวคิดทางการเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยามีลักษณะสำคัญคือการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โครงสร้างการปกครองของอยุธยาถูกจัดวางอย่างเป็นระบบทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยส่วนกลางใช้ระบบจตุสดมภ์ ได้แก่ กรมเวียง วัง คลัง

และนา ขณะที่ การปกครองหัวเมืองแบ่งเป็นเมืองชั้นใน เมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช ซึ่งมีระดับความสัมพันธ์กับราชธานีแตกต่างกัน นอกจากนี้ สังคมอยุธยาอยู่ภายใต้ระบบศักดินาและระบบไพร่ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการจัดระเบียบชนชั้น และควบคุมกำลังคนของรัฐ การผสมผสานระหว่างอำนาจทางการเมือง ศาสนา และโครงสร้างสังคมดังกล่าว ส่งผลให้รัฐอยุธยาสามารถรักษาเสถียรภาพและขยายอำนาจได้อย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม ปัญหาความขัดแย้งภายในราชสำนัก การแย่งชิงอำนาจของชนชั้นปกครอง และความเสื่อมของระบบไพร่ ได้บั่นทอนความเข้มแข็งของอาณาจักร จนทำให้อยุธยาอ่อนแอลงและนำไปสู่การเสียกรุงแก่พม่าในที่สุด

กรุงศรีอยุธยาล่มสลายจากปัจจัยหลัก 2 ด้าน คือ ปัจจัยภายในและภายนอก โดยปัจจัยภายใน ได้แก่ ความแตกแยกทางการเมือง การแย่งชิงอำนาจของชนชั้นปกครอง ความอ่อนแอของผู้นำ และความล้มเหลวของระบบไพร่ที่ทำให้กำลังพลลดลง ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความเข้มแข็งของพม่าที่ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การรบ และการทำสงครามยืดเยื้อจนอยุธยาขาดแคลนทรัพยากรและไม่สามารถต้านทานได้ จึงนำไปสู่การเสียกรุงในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กมล ทองธรรมชาติ. (2525). *การเมืองการปกครองไทย*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- กันตพัฒน์ ชนบุญ. (2563). *การเมืองการปกครองของไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจณี ละออสรี และยุพา ชุมจันทร์. (2519). *การปกครองและการบริหารไทยสมัยโบราณ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2510). สังคมสมัยอยุธยา. ใน *รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี เล่ม 1*. พระนคร: ครุสภา.
- ประจักษ์ พันธุ์ชูเพชร. (2543). *การเมืองการปกครองไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: บริษัท มายด์ พับลิชชิ่ง จำกัด.
- พีรพล ไตรทศวิทย์. (2544). *การปกครองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด.
- ภัทรวดี ชินชนะ. (2568). *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. (2536). *ขุนนางอยุธยา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- วิไลเดชา ถาวรธนสาร และคณะ. (2521). *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศรีศักร วัลลิโลดม. (2518). เมืองลูกหลงกับการปกครองไทยโบราณ. *วารสารธรรมศาสตร์*, 4(3), 77-90.
- สมชาย น้อยฉ่ำ. (2556). *การเมืองการปกครองของไทย*. กรุงเทพฯ: ทริปเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น จำกัด.
- สุมาลี บุญเรือง. (2569). *แนวคิดทางการเมืองของนักคิดที่สำคัญในประเทศไทย*. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุรพล สุยะพรหม. (2548). *การเมืองกับการปกครองของไทย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาบรรณาการ.
- อมร รักษาสัตย์. (2557). *พระราชอำนาจตามกฎหมาย*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ..